

Sik Endre – Simonovits Borbála: Migrációs potenciál Magyarországon, 1993–2001

(elektronikus verzió, készült 2006-ban)

A tanulmány eredetileg nyomtatásban megjelent:

Sik Endre – Simonovits Borbála (2002) „Migrációs potenciál Magyarországon, 1993–2001”: in: *Társadalmi riport 2002*, Kolosi Tamás, Tóth István György, Vukovich György (szerk.). Budapest: TÁRKI, Pp. 207–219.

Migrációs potenciál Magyarországon, 1993–2001

Sik Endre – Simonovits Borbála

E tanulmányban először a magyarországi migrációs potenciál¹ legfontosabb jellemzőit tekintjük át. Ezután rátérünk a nemzetközi összehasonlító migrációs potenciál vizsgálatok eredményeire. Végül a TÁRKI 2000. és 2001. évi kutatása alapján azt vizsgáljuk, hogyan alakul az Európai Unió felé irányuló migrációs potenciál, azaz mennyien szándékoznak az EU-ban munkát vállalni, illetve végleg elhagyni az országot².

1. A migrációs potenciál alakulása 1993 és 2001 között

Az 1. táblázat két fontos üzenetet tartalmaz. Egyrészt, hogy az 1990-es években a 15 év feletti népesség migrációs potenciálja megközelítőleg változatlan és alacsony volt, másrészt pedig, hogy 2001-re a migrációs potenciál több mint kétszeresére nőtt.

1. táblázat. *A nyers migrációs potenciál típusainak és a teljes migrációs potenciál mértéke, 1993–2001 (%)*

A felvétel éve	Rövid távú külföldi munkavállalás	Hosszú távú külföldi munkavállalás	Kivándorlás	Teljes migrációs potenciál	N
1993	4,3	2,7	1,4	6,0	3978
1994	3,8	2,7	1,3	5,3	3760
1997	3,7	2,8	1,5	5,9	2848
2000–2001	*	*	*	13–15	cca.1500

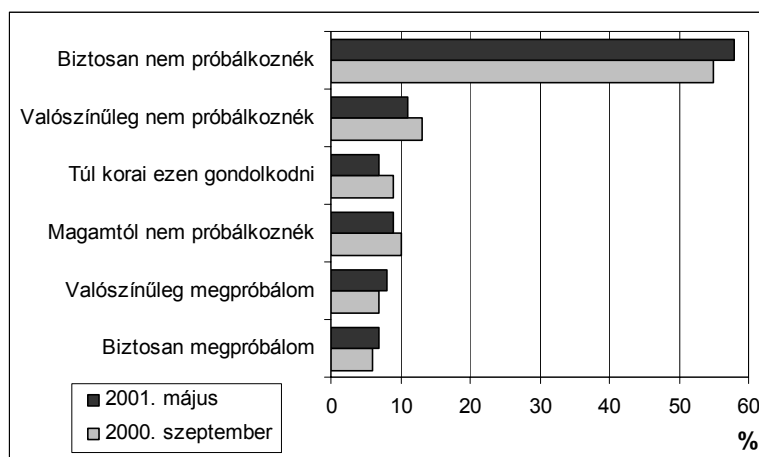
*Nincs adat

¹ A migrációs potenciál egy ország népességének vagy valamely kisebb egységének (egy társadalmi csoport vagy egy régió) térbeli elmozdulási szándékainak mértékét fejezi ki. Valójában egy egyszerű aránymutatóról van szó, amely azt fejezi ki, hogy az adott népesség hány százaléka tervez migrálni – jelentsen a migráció akár rövid távú munkavállalást, akár emigrációt.

² A kutatássorozatot 1993-ban és 1994-ben a COST, 1997-ben az Integrációs Stratégiai Munkacsoport, 2001-ben a CEORG (Central European Opinion Research Group) finanszírozta.

A 2000–2001. évi adathiány azzal magyarázható, hogy ez a kutatás a korábbi kutatássorozattól³ eltérő módon tette fel a migrációs potenciál mértékére vonatkozó kérdést (1. ábra).

1. ábra. Szándékában áll-e munkát vállalni valamelyik Európai Unióhoz tartozó országban, Magyarország csatlakozását követően? – az érvényes válaszadók megoszlása, 2000–2001 (%)

Forrás: CEORG, 2001.

Megjegyzés: 2000. szeptember, N=1470; 2001. május, N=1493.

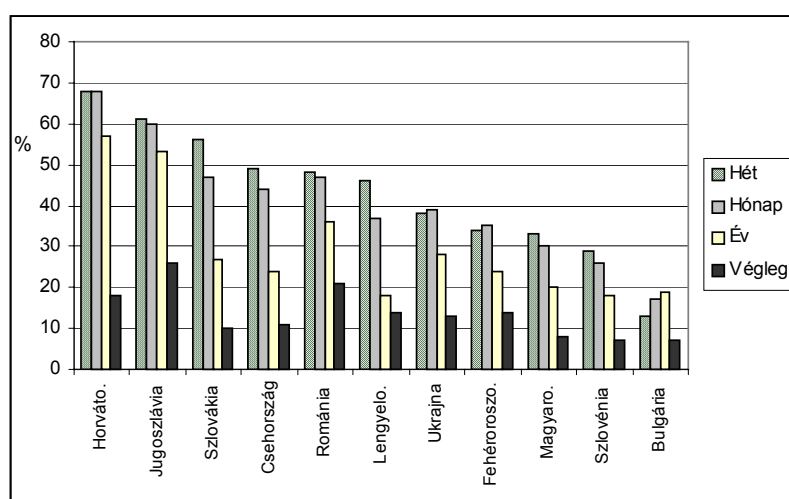
Magasnak vagy alacsonynak számít-e az 1990-es években jellemző 6, illetve az ezredforduló 14% körüli magyar migrációs potenciál aránya a többi országhoz képest? Korábbi nemzetközi összehasonlító vizsgálatok adataihoz képest a magyarok külföldi munkavállalási szándéka sokkal, a kivándorlásé pedig valamivel alacsonyabb volt⁴. Noha az összehasonlítás megbízhatóságát

³ A Magyar Háztartás Panel kérdőíveiben feltett kérdés minden alkalommal a következőképpen szólt: „Tervezi-e Ön, hogy ... néhány hétre vagy hónapra külföldre menne dolgozni?” A kérdést ezután megismételtük oly módon, hogy a kérdésben néhány éves külföldi munkavállalásra, illetve kivándorlásra kérdeztünk rá.

⁴ 1992. és 1993. évi International Organisation of Migration (IOM) által készített adatfelvételek alapján szinte egész Albánia külföldre távozna dolgozni, és 13%-uk emigrálna, ugyanakkor a bolgárok, az oroszok és az ukránok (csupán?) negyede-ötöde menne külföldre dolgozni. A bolgárok 21%-a, az oroszok és az ukránok körülbelül 7%-a végleg külföldön telepedne le (Berencsi–Sik 1995).

jelentősen korlátozza a kérdések sokfélesége – márpedig egy ilyen „puha” jelenség esetében a kérdés megfogalmazásának nagy szerepe van a végeredmény alakulásában –, valamint a bizonytalan mintaösszetétel, addig mégis elmerészkedhetünk, hogy az 1990-es évek magyar migrációs potenciálját a többi kelet-európai országhoz képest alacsonynak tekintjük (lásd 2. és 3. ábrák).

2. ábra. A migrációs potenciál mértéke a kelet-európai országokban 1998-ban – azok aránya, akik az adott időszakra külföldre szándékoznak menni (%)

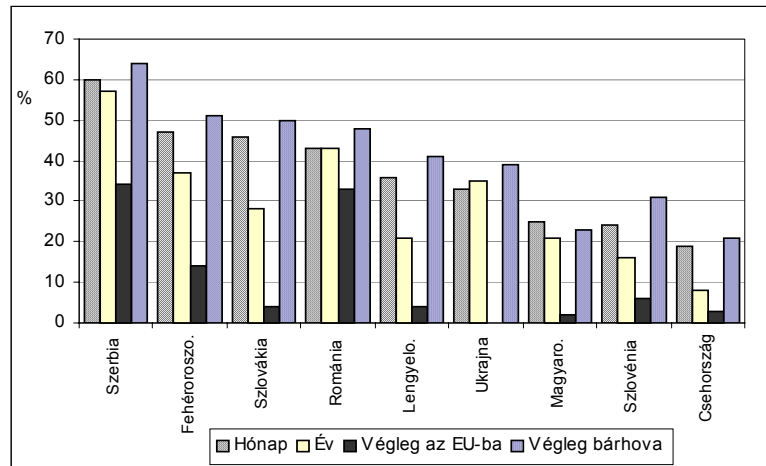
Forrás: Wallace 1998.

A 2001. évi migrációs potenciálról létező egyetlen friss összehasonlító migrációs potenciál adat továbbra is azt mutatja, hogy a magyarok relatíve kisebb aránya szándékozik külföldön munkát vállalni, illetve emigrálni.

Egy 1991. évi felvétel a nyugati országokba irányuló kivándorlásról azt állapította meg, hogy a lengyelek 13%-a, a magyarok 8%-a, csehek és az oroszok 5–5%-a, és a litvánok 2%-a költözne külföldre családotól. (Bővebben lásd Brym 1993; Sik 1993; Berencsi–Sik 1995.)

Egy 1996. évi adatfelvétel tanúsága szerint Magyarország migrációs potenciálja (a 14 évnél idősebbek körében) a szlovákokénál minden tekintetben, a cseheknél a tervezett és a már szervezés alatt álló migráció esetében alacsonyabb, a lengyelekével nagyjából azonos. (Fassmann–Hintermann 1997)

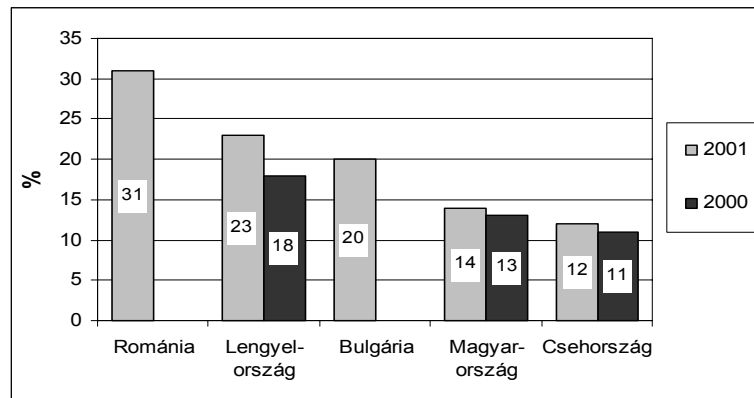
3. ábra. Az Európai Unióra vonatkozó migrációs potenciál mértéke néhány kelet-európai országban, 1998 – azok aránya, akik az adott időtávra külföldre akarnak menni (%)

Forrás: New Democracies Barometer 1998.

Megjegyzés: A „mindenképpen menne” és a „valószínűleg menne” választ adók együttes aránya.

4. ábra. Az EU-csatlakozáshoz kapcsolódó migrációs potenciál 2000-ben és 2001-ben – az EU-csatlakozás kapcsán kínálkozó álláslehetőségek iránt érdeklődő és állást keresni próbálók aránya (%)

Forrás: CEORG 2001.

2. A migráció iránya

1993 és 1997 között a migráció iránya ugyanolyan stabil volt, mint a migráció potenciáljának mértéke, és a migrálni vágyók társadalmi összetétele (Sik 1999). Hozzátehetjük még, hogy ez a stabilitás valószínűleg nem más, mint a hosszú távú történelmi trend és a földrajzi szerkezet okozta nagy tehetetlenségi erejű mozgások mai megjelenési formái (Sik 1994). Később, 1997 és 2001 között sem történt nagy változás a migráció tervezett irányában.

A 2001. évi CEORG-adatok (amelyek – mint már írtuk – nem specifikálják a tervezett munkavállalás hosszát, és az Európai Unió országaira szűkítik le a migrációs potenciál irányait) azt mutatják, hogy a magyarok leginkább a német és az osztrák munkaerőpiacon tervezik munkaerejük értékesítését. A többi európai ország közül Anglia súlya emelkedik ki leginkább (2. táblázat).

2. táblázat. Melyik EU-tagországban szeretne dolgozni? (%)

	Csehország	Magyarország	Lengyelország	Bulgária	Románia
Németország	43	40	48	33	27
Ausztria	11	24	5	2	5
Belgium	–	1	1	2	1
Dánia	–	1	2	0	1
Finnország	–	–	0	0	0
Franciaország	6	3	9	3	8
Görögország	–	1	0	10	4
Olaszország	3	3	5	5	22
Írország	1	0	0	0	1
Luxemburg	–	1	0	0	0
Hollandia	1	3	4	2	3
Portugália	–	–	0	0	0
Spanyolország	3	2	2	8	10
Svédország	–	2	5	2	2
Anglia	14	10	9	6	4
Egyéb	7	4	1	10	7
Nem tudja	11	6	9	19	3

Forrás: CEORG 2001.

A magyar migrációs irányokat a másik négy országgal összehasonlítva azt állapíthatjuk meg, hogy a magyar és a cseh migrációs potenciál struktúrája meglehetősen hasonló (német dominancia, ezt követi Ausztria és Anglia). A magyarok esetében nagyobb az osztrák, a csehek esetében pedig a bizonytalanok, illetve a francia és angol irányok súlya. A lengyel migrációs irány hasonló a magyar-cseh struktúrához, amennyiben esetükben dominál a

hasonlít a magyar-cseh struktúrához, amennyiben esetükben dominál a német irány, ők viszont inkább Franciaországba vagy Svédországba szándékoznak migrálni. Ezek hagyományos (a korábbi diaszpóra, illetve a geopolitikai helyzetből következően) lengyel irányoknak tekinthetők. A két balkáni ország esetében kisebb, de továbbra is meghatározó a német munkaerőpiac szerepe. Ezekben az esetekben ismét a diaszpórák és a területi elhelyezkedés okozta történelmi-geopolitikai irányok felerősödése látszik. (Románia esetében Olaszország, Franciaország és Spanyolország, Bulgária esetében Görögország, Spanyolország és „az egész világ”.)

3. Az Európai Unió felé irányuló migrációs potenciál társadalmi bázisa

A migrációs potenciál⁵ legfontosabb társadalmi jellemzői 2001 tavaszán a következők voltak. A férfiak több mint kétszer olyan arányban terveznek külföldi munkavállalást, mint a nők (3. táblázat).

3. táblázat. Az EU-tagországok felé irányuló munkavállalási szándék alakulása, nemek szerint, 2001 tavaszán (%)

	Megpróbálna munkát vállalni	Várakozó állásponton van	Nem próbálna meg munkát vállalni	Összesen	N
Férfi	20	19	61	100	700
Nő	9	14	77	100	794
Összesen	15	16	69	100	1494

Az életkor növekedésével radikálisan csökken a munkavállalási szándék mértéke. Míg a migrációs potenciál a 24 év alattiak körében az átlag két és félszerese, és a 25–34 évesek esetében körülbelül az átlag másfélszerese, addig az 55 év felettiak körében a potenciális munkavállalók aránya elenyésző (4. táblázat).

---

⁵ A 2. táblázatban látható hat válaszlehetőséget az elemzés során három kategóriába vontuk össze: 1. „Megpróbálna munkát vállalni”, 2. „Várakozó állásponton van” 3. „Nem próbálna meg munkát vállalni”.

4. táblázat. Az EU-tagországok felé irányuló munkavállalási szándék alakulása, korcsoportok szerint, 2001 tavaszán (%)

A kérdezett életkora	Megpróbálna munkát vállalni	Várakozó állásponton van	Nem próbálna meg munkát vállalni	Összesen	N
18–24 éves	38	33	29	100	164
25–34 éves	26	26	48	100	297
35–44 éves	18	25	57	100	254
45–54 éves	8	13	79	100	292
55–64 éves	1	4	95	100	209
65–74 éves	1	0	99	100	164
75 év feletti	0	1	99	100	112
<i>Összesen</i>	<i>15</i>	<i>16</i>	<i>69</i>	<i>100</i>	<i>1492</i>

A külföldi munkavállalást tervezők aránya az iskolai végzettség növekedésével a szakközépiskolai érettségi szintjéig nő. A gimnáziumot és a főiskolát, illetve egyetemet végzettek migrációs potenciálja átlagos (5. táblázat).

5. táblázat. Az EU-tagországok felé irányuló munkavállalási szándék alakulása, az iskolai végzettség szerint, 2001 tavaszán (%)

Iskolai végzettség	Megpróbálna munkát vállalni	Várakozó állásponton van	Nem próbálna meg munkát vállalni	Összesen	N
0–7 osztály	3	2	95	100	130
8 ált. isk.	11	12	77	100	354
Szaktanácsképző	18	17	65	100	426
Szakközépiskola	20	20	60	100	189
Érettségi	16	19	65	100	212
Főiskola	11	25	64	100	118
Egyetem	(16)	(30)	(54)	100	63
<i>Összesen</i>	<i>15</i>	<i>16</i>	<i>69</i>	<i>100</i>	<i>1492</i>

()= A cellához tartozó elemszám 50 és 100 között van.

A családi állapot egyértelműen meghatározza a munkavállalási hajlandóság mértékét. Az egyik vizsgált dimenzió az egyedül vagy házastárssal élés, a másik pedig a hivatalos értelemben használt családi állapot volt. Az egyedül élők migrációs potenciálja átlagon felüli. A nőtlenek vagy hajadonok migrációs potenciálja az átlag több mint kétszerese. Az elváltak migrációs potenci-

álja átlagos, a házasoké pedig nem éri el az átlagot. Az özvegyek migrációs potenciálja elenyésző⁶ (6. táblázat).

6. táblázat. Az EU-tagországok felé irányuló munkavállalási szándék alakulása, családi állapot szerint, 2001 tavaszán (%)

	Megpróbál- na munkát vállalni	Várakozó állásponton van	Nem próbálna meg munkát vállalni	Összesen	N
Egyedül él-e?					
Egyedül él	19	18	63	100	565
Élettárrsal vagy házastárrsal él	11	15	74	100	928
<i>Összesen</i>	<i>15</i>	<i>16</i>	<i>69</i>	<i>100</i>	<i>1493</i>
Családi állapot					
Nőtlen, hajadon	35	28	37	100	297
Házás	10	15	75	100	859
Elvált	15	17	68	100	146
Özvegy	3	2	95	100	189
<i>Összesen</i>	<i>15</i>	<i>16</i>	<i>69</i>	<i>100</i>	<i>1491</i>

Regionális szempontból nincsenek lényeges eltérések. A Nyugat-Dunántúlon élők külföldi munkavállalási kedve valamelyest meghaladja az átlagot, a Közép-Dunántúlon élőké pedig elmarad az átlagostól (7. táblázat). A településtípus lényegében nem befolyásolja a migrációs potenciált.

7. táblázat. Az EU-tagországok felé irányuló munkavállalási szándék alakulása, régiók szerint, 2001 tavaszán (%)

Régiók	Megpróbál- na munkát vállalni	Várakozó állásponton van	Nem próbálna meg munkát vállalni	Összesen	N
Közép-Magyarország	14	18	68	100	399
Közép-Dunántúl	10	14	76	100	169
Nyugat-Dunántúl	19	16	65	100	158
Dél-Dunántúl	15	18	67	100	146
Észak-Magyarország	15	14	71	100	197
Észak-Alföld	12	15	73	100	215
Dél-Alföld	16	17	67	100	211
<i>m</i>	<i>15</i>	<i>16</i>	<i>69</i>	<i>100</i>	<i>1495</i>

⁶ Fontos megjegyezni, hogy a családi állapotot nagymértékben meghatározza az életkor, tehát például az özvegyek valószínűleg a korösszetételük miatt zárkoznak el külföldi munkavállalástól.

A gazdasági aktivitás három sajátos helyzetű csoportja esetében azt látjuk, hogy a vállalkozók – várakozásainkkal szemben, azaz hogy alacsony lesz körükben a migrációs potenciál – majdnem átlag körüli mértékben, a munkanélküliek és a tanulók pedig az átlagnál jóval nagyobb mértékben terveznek külföldi munkavállalást. Az alkalmazottak migrációs potenciálja meghaladja az átlagot (8. táblázat).

8. táblázat. Az EU-tagországok felé irányuló munkavállalási szándék alakulása, a gazdasági aktivitás szempontjából kiemelt csoportokban, 2001 tavaszán (%)

	Megpróbál- na munkát vállalni	Várakozó állásponton van	Nem próbálna meg munkát vállalni	Összesen	N
Alkalmazott teljes munkaidőben	19	26	55	100	596
Vállalkozó	(11)	(19)	(70)	100	73
Munkanélküli	(32)	(16)	(52)	100	83
Tanuló	(43)	(44)	(13)	100	54
<i>Teljes minta</i>	<i>15</i>	<i>16</i>	<i>69</i>	<i>100</i>	<i>1493</i>

()= A cellához tartozó elemszám 50 és 100 között van.

Míg a teljesen magyar tulajdonban lévő vállalatnál dolgozók migrációs potenciálja átlag alatti, addig a részben, vagy teljesen külföldi vállalatnál dolgozók migrációs potenciálja magasabb az átlagosnál⁷ (9. táblázat).

9. táblázat. Az EU-tagországok felé irányuló munkavállalási szándék alakulása, a munkahely jellege szerint, 2001 tavaszán (%)

	Megpróbál- na munkát vállalni	Várakozó állásponton van	Nem próbálna meg munkát vállalni	Összesen	N
Teljesen magyar tulajdonban van	18	23	59	100	420
Részben magyar tulajdonban van	(26)	(32)	(42)	100	57
Teljesen külföldi tulajdonban van	(26)	(23)	(51)	100	70
<i>Összesen</i>	<i>20</i>	<i>24</i>	<i>56</i>	<i>100</i>	<i>547</i>

()= A cellához tartozó elemszám 50 és 100 között van.

⁷ Mivel a kérdés csak a munkahellyel rendelkezőkre vonatkozott, ebben a speciális almintában az átlagos migrációs potenciál jelenősen meghaladja a teljes minta migrációs potenciálját.

A szubjektív osztályhelyzet nem befolyásolja jelentősen a migrációs potenciál mértékét. Az alsó középosztályba tartozók munkavállalási szándéka valamelyest meghaladja az átlagot, a munkásosztályba és az alsó osztályba tartozóké pedig némileg elmarad attól.

Az EU-csatlakozással kapcsolatos attitűd – logikailag is – összefügg a munkavállalási szándékkal. Azok körében, akik egy esetleges népszavazás esetén a csatlakozásra voksolnának, átlagon felüli, akik pedig a csatlakozás ellen szavaznának, vagy el sem mennének szavazni, jóval az átlagon aluli a migrációs potenciál (10. táblázat).

10. táblázat. Az EU-tagországok felé irányuló munkavállalási szándék alakulása, az EU-csatlakozással kapcsolatos attitűd szerint, 2001 tavaszán (%)

	Megpróbál- na munkát vállalni	Várakozó állásponton van	Nem próbálna meg munkát vállalni	Összesen	N
Csatlakozzon					
Magyarország	18	19	63	100	968
Ne csatlakozzon					
Magyarország	7	14	79	100	242
Nem menne el szavazni	7	8	85	100	123
Összesen	15	16	69	100	1333

A vizsgált populáció anyagi helyzetét több mutatócsoport segítségével mértük. Egyrészt vizsgáltuk a válaszadó szubjektíven érzékelt anyagi helyzetét, másrészt pedig objektív anyagi és vagyoni helyzetét. Ennek mércéi a tartós fogyasztási javakkal való ellátottságot mérő mutató⁸, valamint a személyes és a háztartás egy főre jutó jövedelem kvintilisei voltak. Ezenkívül a külföldi nyaralással is mértük a kérdezett anyagi helyzetét.

Míg a szubjektív anyagi helyzet nem befolyásolja számottevően a migrációs potenciált, addig a várható anyagi helyzet hatása említésre méltó. Akik rossznak értékelik várható anyagi helyzetüket, azok az átlagostól kevésbé hajlamosak migrációra, az anyagi helyzetük javulására számítók migrációs potenciálja pedig kiemelkedő (11. táblázat).

⁸ A felsorolt 8 tartós fogyasztási cikk közül mennyivel rendelkezik. Az index 8 eleme a következő volt: színes televízió, mobiltelefon, HIFI-torony, személyi számítógép, internet-hozzáférés, automata mosógép, videomagnó, mikrohullámú sütő.

11. táblázat. Az EU-tagországok felé irányuló munkavállalási szándék alakulása a várható anyagi helyzet szerint, 2001 tavaszán (%)

	Megpróbálna munkát vállalni	Várakozó állásponton van	Nem próbálna meg munkát vállalni	Összesen	N
Sokkal rosszabb lesz	(15)	(14)	(71)	100	72
Roszzabb lesz	11	12	77	100	290
Ugyanílyen lesz	13	15	72	100	728
Jobb lesz	20	24	56	100	288
Sokkal jobb lesz	xxx	xxx	xxx	100	14
<i>Összesen</i>	<i>15</i>	<i>16</i>	<i>69</i>	<i>100</i>	<i>1392</i>

()= A cellához tartozó elemszám 50 és 100 között van.

xxx= A cellához tartozó elemszám 30 alatt van.

Az objektív anyagi helyzet mutatói közül kiemelten vizsgáltuk a számítógép- és mobiltelefon-használatot, amelyek a kommunikáció modern formáinak, mutatóinak tekinthetők. A számítógép és a mobiltelefon-tulajdonlás egyaránt növelik a migrációs potenciált. A tartós fogyasztási javakkal való ellátottság mutatója szerint a nincstelenség csökkenti, a jómód növeli a migrációs potenciált. A külföldi nyaraláson keresztül mért anyagi helyzet mutatója az előzőekkel hasonló tendenciát mutat. Azok, akik az elmúlt 5 évben nyaraltak külföldön, az átlagnál nagyobb arányban terveznek külföldi munkavállalást (12. táblázat).

12. táblázat. Az EU-tagországok felé irányuló munkavállalási szándék alakulása, az objektív anyagi helyzet mutatóinak függvényében, 2001 tavaszán (%)

	Megpróbálna munkát vállalni	Várakozó állásponton van	Nem próbálna meg munkát vállalni	Összesen	N
A kommunikáció modern formái					
Van számítógépe	19	24	57	100	341
Van mobiltelefonja	21	23	56	100	676
Tartós fogyasztási javakkal való ellátottság					
Nincstelen	9	8	83	100	526
Nyaralt-e az elmúlt 5 évben külföldön?					
Igen	22	29	50	100	243
<i>Teljes minta</i>	<i>15</i>	<i>16</i>	<i>69</i>	<i>100</i>	<i>1492</i>

Megjegyzés: Nincstelen az, aki a 8 tartós fogyasztási cikk közül legfeljebb kettővel rendelkezik.

Sem a személyes, sem az egy főre jutó háztartási jövedelmek nagysága nem hat erősen a migrációs potenciálra. A személyes jövedelemkategóriák közül a második legszegényebb kvintilisbe tartozók migrációja átlagon aluli, a háztartási jövedelemkategóriák esetében pedig a legalacsonyabb csoportba tartozók migrációs potenciálja kiemelkedő (13. táblázat).

13. táblázat. Az EU-tagországok felé irányuló munkavállalási szándék alakulása, a személyes és a háztartási jövedelem kvintilisek függvényében, 2001 tavaszán (%)

Jövedelmi kvintilisek	Megpróbálna munkát vállalni	Várakozó állásponton van	Nem próbálna meg munkát vállalni	Összesen	N
Személyes jövedelem kvintilis					
1. (legalsó)	14	10	76	100	269
2.	8	11	81	100	249
3.	11	15	74	100	271
4.	13	17	70	100	253
5. (legfelső)	16	24	60	100	254
<i>Összesen</i>	<i>15</i>	<i>16</i>	<i>69</i>	<i>100</i>	<i>1296</i>
Egy főre jutó háztartási jövedelem kvintilis					
1. (legalsó)	21	16	63	100	239
2.	14	22	64	100	232
3.	13	15	73	100	221
4.	13	15	72	100	202
5. (legfelső)	12	18	70	100	201
<i>Összesen</i>	<i>15</i>	<i>16</i>	<i>69</i>	<i>100</i>	<i>1095</i>

A szubjektív és objektív anyagi helyzet különböző mutatóit vizsgálva megállapíthatjuk, hogy azok nem ugyanolyan irányban hatnak a migrációs potenciálra. Míg a tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottság mutatója növeli a migrációs potenciált, addig a jövedelemhelyzet nem hat egyértelműen a munkavállalási szándéokra. Ez utóbbihoz hasonló a szubjektív anyagi helyzet hatása is: a válaszadók szubjektív önbesorolása nem mutat egyértelműen meghatározható irányú kapcsolatot a külföldi munkavállalási szándékkal.

IRODALOM

- Berencsi Zs. 1994: A migrációs potenciál 1994-ben. In: Sik E. – Tóth I. Gy. (szerk.): MHP Műhelytanulmányok 6 sz. Budapest, TÁRKI.
- Berencsi Zs. – Sik E. 1995: „Intentions to emigrate and to work abroad in Hungary 1993–1994.” In: Fullerton, M.–E. Sik–J. Tóth. (eds.): Refugees and migrants: Hungary at a crossroads. Budapest, Institute for Political Sciences. Yearbook. 129–140. p.
- Bíró A. Z. 1994: Adalékok a vándorló ember ikonográfiájához. In: Sik E. – Tóth J. (szerk.): Jönnék? Mennek? Maradnak? Budapest, MTA PTI. 19–39. p.
- Brym, R. 1993: Csehszlovákia, Magyarország, Litvánia, Lengyelország és Oroszország emigrációs potenciálja. In: Sik E. (szerk.) Útkeresők. Budapest, MTA PTI. 9–18. p.
- CEORG 2001: <http://www.tarki.hu>.
- Diósi P. 1999: A magyar fiatalok külföldi tanulási és munkavállalási szándékai. In: Laky T. (szerk.): A munkaerő migrációja és az Európai Unió. Európai Tükör, 61. sz. Budapest, ISM. 143–150. p.
- Fassmann, H. – Hintermann, C. 1997: Migrationspotential Ostmitteleuropa, ISR-Forschungsberichte, Heft 15. Wien., Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Hablicsek L. – Tóth P. P. 2001: Migrációs potenciál a mai Magyarországon – továbbszámítások és becslések. In: Laky T. (szerk.): A munkaerő szabad áramlása – Magyarországról nézve. Európai Tükör, 80. sz. Budapest, ISM. 23–45. p.
- Oláh S. 1994: Egy székely falu vendégmunkás potenciálja (1991–1993). In: Sik E.–Tóth J. (szerk.): „Jönnék? Mennek? Maradnak?” Budapest, MTA PTI. 9–18. p.
- Sik E. 1993: Románia migrációs potenciálja. In: Sik E. (szerk.): Útkereső. Budapest, MTA PTI. 19–22. p.
- Sik E. 1994: A migrációs potenciál állandósága 1993 és 1994 között. Sik E.–Tóth I. Gy. (szerk.): MHP Műhelytanulmányok 6 sz. Budapest, TÁRKI.
- Sik E. 1999: Migrációs potenciál a mai Magyarországon. In: Laky T. (szerk.): A munkaerő migrációja és az Európai Unió. Európai Tükör, 61. sz. Budapest, ISM. 93–118. p.
- Wallace, C. 1998: Migration potential in Central and Eastern Europe. Geneva, IOM.